

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การวิเคราะห์สภาพของการจัดการสหกรณ์โคนม จังหวัดขอนแก่น

ดุษฎี อายุวัฒน์   สุเกลินี สุขธีระ

วิริยะ ลิมป็นันท์   อำพน ห่อนาค

วีระ ภาคอุทัย   สมใจ ศรีกล้า

ประยุทธ ชูสอน

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

คณะเกษตรศาสตร์

คณะศึกษาศาสตร์

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การวิเคราะห์สภาพของการจัดการสหกรณ์โคนม จังหวัดขอนแก่น

คุณหญิง आयวัฒน์   สุเกสสินี สุภธีระ

วิริยะ ลิมปนนท์   อำพน ห่อนาค

วีระ ภาคอุทัย   สมใจ ศรีหาล้า

ประยุทธ ขุสอน

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

คณะเกษตรศาสตร์

คณะศึกษาศาสตร์

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

2542

คำนำ

รายงานการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์สภาพการจัดการสหกรณ์โคนม จังหวัดขอนแก่น มีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อ ศึกษาวิเคราะห์สภาพการจัดการของสหกรณ์โคนม เพื่อแสวงหาประเด็นวิจัย ที่จะนำไปสู่การพัฒนาให้สหกรณ์โคนมขอนแก่น มีความเข้มแข็งขึ้น การศึกษาครั้งนี้คณะผู้วิจัย ได้รับการสนับสนุนด้านเงินทุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และได้รับความร่วมมือจากคณะกรรมการสหกรณ์โคนม ตลอดจนสมาชิกของสหกรณ์บางส่วน ที่ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ และเข้าร่วมในการอภิปรายกลุ่มเพื่อระดมสมองเพื่อหาแนวทางในการพัฒนาสหกรณ์โคนมให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังได้รับความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ของสหกรณ์โคนมขอนแก่น จำกัด ที่เอื้อเฟื้อข้อมูลเอกสารต่างๆที่เกี่ยวข้อง และเจ้าหน้าที่รัฐหลายๆฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เช่น เจ้าหน้าที่กรมส่งเสริมสหกรณ์ ที่ได้ให้ข้อคิดต่างๆที่เป็นประโยชน์ คณะผู้ศึกษาใคร่ขอบขอบพระคุณกลุ่มบุคคลข้างต้นเป็นอย่างสูง ไว้ ณ โอกาสนี้

คณะผู้ศึกษา

2542

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์สภาพของการจัดการสหกรณ์โคนม จังหวัดขอนแก่น ครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายสถานการณ์ของสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคนมของจังหวัดขอนแก่น และหาประเด็นปัญหาการวิจัยเพื่อพัฒนาขีดความสามารถของสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคนมของจังหวัดขอนแก่น

ในการวิจัยครั้งนี้ ได้เลือกศึกษาเฉพาะสหกรณ์โคนมขอนแก่น จำกัด ซึ่งสหกรณ์โคนมที่สามารถรวบรวมนํ้านมดิบขายได้เอง แต่ไม่สามารถแปรรูปผลผลิต โดยได้ศึกษาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทุติย-ภูมิต่างๆ และการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างกับคณะกรรมการสหกรณ์และสมาชิกสหกรณ์บางส่วนตามประเด็นคำถามที่พัฒนาขึ้น และข้อมูลดังกล่าวได้รับการตรวจสอบโดยการอภิปรายกลุ่ม จากกลุ่มของคณะกรรมการสหกรณ์และกลุ่มของสมาชิกสหกรณ์ แล้วจึงวิเคราะห์ประมวลผลในเชิงเนื้อหา และนำเสนอโดยการพรรณาอธิบายความ

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า สหกรณ์โคนมขอนแก่น จำกัด ตั้งขึ้นบนพื้นฐานของความจำเป็นของกิจกรรมการผลิต แม้ว่าจะตั้งมาเป็นระยะเวลาพอสมควรแล้ว แต่ก็พบว่า คณะกรรมการสหกรณ์ สมาชิก และเจ้าหน้าที่ที่มีบทบาทสนับสนุน ยังไม่เข้าใจกระบวนการทำงานร่วมกันในด้านที่จะพัฒนาสหกรณ์ให้เข้มแข็ง โดยเฉพาะในด้านทักษะการบริหารจัดการของคณะกรรมการสหกรณ์ เช่น ขาดระบบฐานข้อมูลที่จะนำมาใช้ปรับปรุงการผลิตของสมาชิก ขาดทักษะในการจัดการสต็อกอาหารโค ขาดผู้จัดการ สหกรณ์ ในด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิก สมาชิกบางส่วนยังไม่เข้าใจบทบาทที่ควรจะมีต่อสหกรณ์ และในด้านการสนับสนุนที่เหมาะสมจากเจ้าหน้าที่เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องยังยึดรูปแบบการบริหารราชการไปทำงานกับสหกรณ์ สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดข้อจำกัดในการบริหารจัดการของสหกรณ์ ความสามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิก การพัฒนาสมาชิก ดังนั้น ประเด็นการวิจัยที่จะนำไปสู่การพัฒนาให้สหกรณ์เข้มแข็ง จึงประกอบด้วย การพัฒนาระบบความคิดเกี่ยวกับสหกรณ์ของคณะกรรมการสหกรณ์และเจ้าหน้าที่สหกรณ์ เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานที่สนับสนุน และสมาชิกสหกรณ์ กลยุทธ์/วิธีการในการเพิ่มทักษะการบริหารจัดการและรูปแบบการดำเนินงาน กิจกรรมที่สหกรณ์ควรทำเพื่อให้มีความเข้มแข็ง ระบบฐานข้อมูลและการพัฒนา ศักยภาพเจ้าหน้าที่สหกรณ์ให้ใช้ฐานข้อมูล และรูปแบบการบริหารจัดการของสหกรณ์ที่จะตอบสนองสมาชิกที่มีความหลากหลายต่างกัน รูปแบบการสนับสนุนของหน่วยงานภายนอกกับสหกรณ์ และ รูปแบบการมีส่วนร่วมของสมาชิกสหกรณ์ที่จะพัฒนาสหกรณ์ให้เข้มแข็ง

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ii
บทคัดย่อ	iii
สารบัญ	iv
สารบัญแผนภูมิ	v
ความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์การวิจัย	1
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	2
ขอบเขตการวิจัย	2
กรอบแนวความคิดของการวิจัย	2
ระเบียบวิธีวิจัย	3
การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	9
ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	10
• สถานการณ์สหกรณ์โคนมขอนแก่น	10
• ประเด็นวิจัยที่จะสนับสนุนความเข้มแข็งของสหกรณ์โคนม	24
สรุปและข้อเสนอแนะ	28
เอกสารอ้างอิง	31
ภาคผนวก	32
1. สรุปผลการอภิปรายกลุ่ม ในกลุ่มสมาชิกสหกรณ์โคนม	32
2. สรุปผลการอภิปรายกลุ่มในกลุ่มคณะกรรมการสหกรณ์	39

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
1 ความสัมพันธ์ของประเด็นต่างๆที่เกี่ยวข้องกับสหกรณ์โคนมขอนแก่น	3
2 พัฒนาการด้านกิจกรรมที่สหกรณ์โคนมขอนแก่นให้บริการกับสมาชิก	13
3 กระบวนการตัดสินใจของสหกรณ์ในการแก้ปัญหาเรื่องหนึ่งเรื่องใดของสมาชิกสหกรณ์	20

การวิเคราะห์สภาพของการจัดการสหกรณ์โคนม จังหวัดขอนแก่น

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมาทศวรรษที่รัฐได้เร่งส่งเสริมการเลี้ยงโคนมให้เป็นที่แพร่หลายกับเกษตรกร ทั้งในลักษณะของการส่งเสริมกับเกษตรกรเป็นรายๆ และการส่งเสริมในรูปของการรวมกลุ่ม หรือ สหกรณ์ผู้เลี้ยงโคนม ด้วยมุ่งหวังจะให้เกิดแหล่งรายได้ที่มั่นคงกับเกษตรกร และเพื่อทดแทนการนำเข้าผลิตภัณฑ์นมจากต่างประเทศ และเชื่อว่าการจัดการในลักษณะกลุ่ม หรือสหกรณ์จะมีความเหมาะสมที่สอดคล้องกับเงื่อนไขของเทคโนโลยี ก็สามารถควบคุมมาตรฐานและปริมาณน้ำนมที่ได้ ให้น่าพอใจต่อการผลิตเชิงธุรกิจ รูปแบบการรวมกลุ่มหรือสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคนมดังกล่าว ยังคงก่อให้เกิดผลดีในด้านการลดต้นทุนการผลิต โดยเฉพาะในด้านการจัดการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น การซื้ออาหาร และเวชภัณฑ์ การเก็บรักษาน้ำนมดิบ การขอรับบริการด้านสินเชื่อและบริการวิชาการจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นวิถีทางที่จะช่วยให้การดำเนินงานในรูปของสหกรณ์บรรลุเป้าหมาย ปัจจุบันในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีสหกรณ์โคนมเพิ่มขึ้นเป็น 32 แห่ง โดยมีสมาชิกรวม 4,070 รายทั้งนี้เป็นสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคนมของจังหวัดขอนแก่น 2 แห่ง

อนึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า แม้ว่าสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคนม จะดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่อง แต่ก็ไม่สามารถขยายตัวให้มีสมาชิกเพิ่มได้มากนัก ขณะเดียวกันสหกรณ์ส่วนใหญ่ก็ประสบกับปัญหาการขาดทุนมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคนมดังกล่าว ก่อให้เกิดคำถามมากมายในกลุ่มนักวิชาการว่าปัญหาของสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคนมที่แท้จริงคืออะไร เพราะเหตุใดจึงไม่สามารถขยายสมาชิก กระบวนการจัดการของสหกรณ์มีปัญหาอย่างไร เป็นปัญหาเชิงเทคนิค หรือปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสภาพด้านสังคมเศรษฐกิจ ดังนั้นเพื่อให้สามารถเข้าใจสภาพที่แท้จริงของสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคนม จึงควรที่ต้องศึกษาวิเคราะห์ ให้เห็นสภาพของปัญหาที่มีศักยภาพ (potential) ในการพัฒนาขีดความสามารถของสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคนม และมีความสำคัญเร่งด่วน ที่จะนำไปสู่การพัฒนาให้ระบบสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคนมประสบผลสำเร็จในการดำเนินงานเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ในที่สุด

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์ของสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคนมของจังหวัดขอนแก่น
2. เพื่อศึกษาถึงประเด็นปัญหาการวิจัยที่มีศักยภาพในการพัฒนาขีดความสามารถ ของสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคนมของจังหวัดขอนแก่น

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การวิจัยครั้งนี้คาดว่าจะได้รับประโยชน์ต่อสหกรณ์โคนม ขอนแก่น จำกัด โดยเฉพาะในประเด็นที่จะใช้เป็นแนวทางพัฒนาให้สหกรณ์โคนม ขอนแก่น จำกัด มีความเข้มแข็งมากขึ้นในด้านการบริหารจัดการ และคาดว่าจะได้ประโยชน์ ต่อการพัฒนาโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยเฉพาะประเด็นแนวทางการวิจัยที่จะใช้หาคำตอบ เพื่อช่วยในการพัฒนาสหกรณ์ให้พัฒนายิ่งขึ้น

ขอบเขตการวิจัย

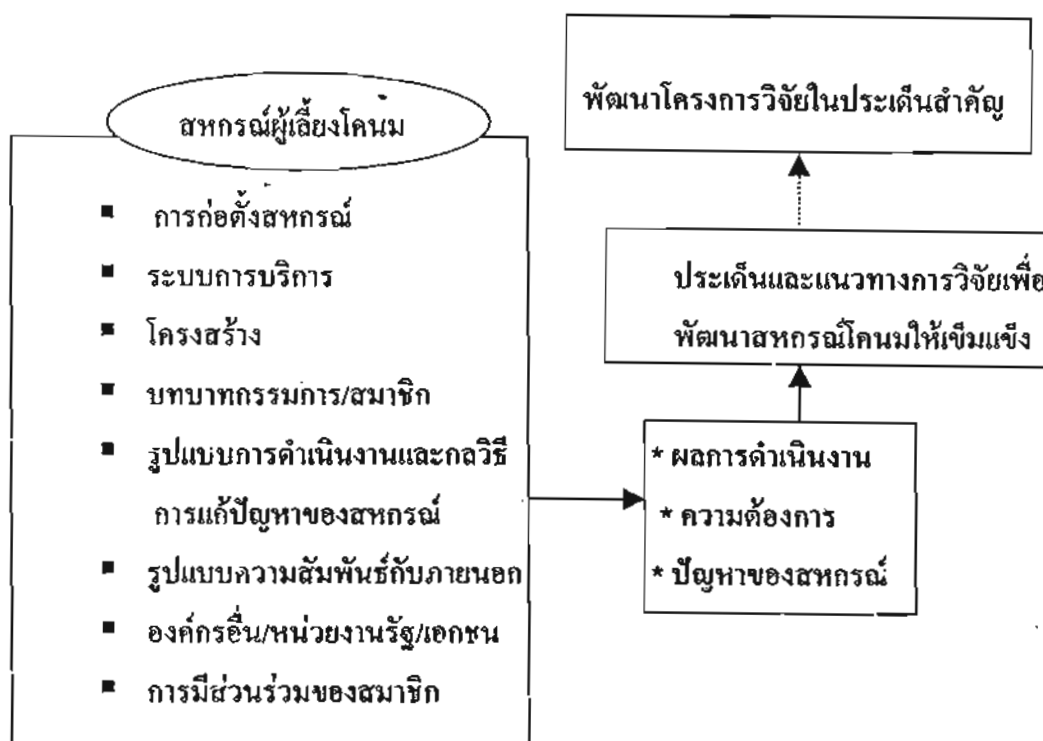
การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวเคราะห์ถึงสถานการณ์ของสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคนม โดยเป็นการศึกษาเฉพาะกรณีของสหกรณ์โคนมขอนแก่น จำกัด ซึ่งเป็นสหกรณ์โคนมที่สามารถรวบรวมน้ำนมดิบขายได้เอง โดยที่ยังไม่มีกิจกรรมแปรรูปผลผลิตแต่อย่างใด

กรอบแนวความคิดของการวิจัย

เนื่องจากกิจกรรมการผลิตโคนม กล่าวได้ว่าเป็นกิจกรรมอาชีพใหม่ของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเป็นกิจกรรมอาชีพที่เน้นการผลิตเพื่อการค้า โดยผลิตผลคือน้ำนมดิบที่ต้องจำหน่ายออกสู่ตลาด ดังนั้นเมื่อมีการส่งเสริมการเลี้ยงโคนม ทำให้หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องเข้ามามีบทบาทในการวางแผนด้านต่างๆ การดำเนินกิจกรรมในรูปแบบของสหกรณ์ จึงได้รับการพิจารณาว่ามีความเหมาะสมกับเทคโนโลยีการเลี้ยงโคนมเพราะเชื่อว่าจะสามารถมีส่วนช่วยเหลือหมุนระบบการผลิต โดยเฉพาะระบบการตลาด ให้มีความมั่นคงในด้านราคาและแหล่งจำหน่ายผลผลิต สหกรณ์โคนมขอนแก่นเป็นสหกรณ์โคนมอีกแห่งหนึ่งที่เกิดขึ้นด้วยเจตนาดังกล่าว อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานในรูปแบบของสหกรณ์โคนมก็ยังมีข้อจำกัดในการพัฒนา ทั้งนี้ก็เกี่ยวข้องกับระบบการบริการที่มีให้กับสมาชิก รูปแบบการบริหารและบทบาทของคณะกรรมการตลอดจนการมีส่วนร่วมของสมาชิกที่มีต่อสหกรณ์ในเชิงเกื้อหนุนให้สหกรณ์เข้มแข็ง และความสามารถของสหกรณ์ในการแก้ปัญหาตลอดจนบทบาทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่มีส่วนเสริมสร้างความเข้าใจในการดำเนินงานในรูปแบบของสหกรณ์ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ย่อมส่งผลต่อผลการดำเนินงานของสหกรณ์และความต้องการของสมาชิก การเข้าใจในประเด็นเหล่านี้ย่อมจะช่วยให้เข้าใจสถานการณ์ของสหกรณ์ และเห็นประเด็นที่จะสามารถพัฒนาให้สหกรณ์โคนมมีความเข้มแข็งขึ้น

(แผนภูมิที่ 1)

แผนภูมิที่ 1 ความสัมพันธ์ของประเด็นต่างๆที่เกี่ยวข้องกับสหกรณ์โคนมขอนแก่น

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยกำหนดระเบียบวิธีวิจัยดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. แหล่งข้อมูล การวิจัยครั้งนี้ ได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูล 2 แหล่ง ได้แก่

1.1 แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ ได้เก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) โดยการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured interviewing) ในลักษณะนักวิจัยร่วมกันสัมภาษณ์เป็นทีมกับบุคคลที่เกี่ยวข้องซึ่งประกอบด้วย 1) ผู้รู้ (key informant) ได้แก่ ประธานสหกรณ์ คณะกรรมการสหกรณ์ เจ้าหน้าที่สหกรณ์ รวมทั้งสมาชิกสหกรณ์ และ (2) คราวเรือนเกษตรกร ซึ่งเป็นสมาชิกสหกรณ์ที่มีขนาดของการเลี้ยงโคนมต่างกัน (ได้แก่ สมาชิกที่ครัวเรือนเลี้ยงโคนมจำนวนมากประกอบกับการเลี้ยงมาเป็นระยะเวลานาน และสมาชิกที่เลี้ยงโคนมจำนวนน้อยคือ 5 ตัวรีด ประกอบกันอยู่ในระยะเริ่มต้นเลี้ยงไม่นาน)

2.1 แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ ได้เก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) จากเอกสารต่างๆ เช่น รายงานของสหกรณ์โคนมขอนแก่น จำกัด สรุปรายงานการประชุมของสหกรณ์โคนมขอนแก่น จำกัด ตลอดจนรายงานการสัมมนาค่างๆที่เกี่ยวข้อง งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและงานวิเคราะห์

ประเด็นปัญหาพิเศษ ทั้งนี้ประเด็นที่ศึกษาครอบคลุมถึง ประวัติความเป็นมาของการก่อตั้งสหกรณ์ การดำเนินงานของสหกรณ์ตลอดช่วงที่ผ่านมา รูปแบบการดำเนินธุรกิจ บทบาทของสมาชิก กรรมการสหกรณ์และการพัฒนาศักยภาพ รูปแบบการประสานกับองค์กรภายนอก กลวิธีการแก้ปัญหาของสหกรณ์ ปัญหาและความต้องการเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงานของสหกรณ์ ซึ่งผลการศึกษาในส่วนนี้ ทำให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคนม ซึ่งเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ศักยภาพและแนวทางวิจัยเพื่อพัฒนาสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคนมของจังหวัดขอนแก่น

2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นที่จะแสวงหาประเด็นคำถามเพื่อนำไปสู่การวิจัยที่จะพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับสหกรณ์โคนม จึงเน้นการศึกษาเชิงคุณภาพเป็นหลัก ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงได้พัฒนารอบประเด็นคำถาม หรือแนวทางสัมภาษณ์ (subtopics) สำหรับการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง กับกลุ่มเป้าหมาย 2 กลุ่มใหญ่ได้แก่

2.1 แนวทางสัมภาษณ์สำหรับคณะกรรมการสหกรณ์และเจ้าหน้าที่สหกรณ์ โดยมีรายละเอียดของประเด็นดังนี้

1) ความเป็นมาของสหกรณ์โคนมขอนแก่น ในด้านการเปลี่ยนแปลงและสาเหตุการเปลี่ยนแปลง เกี่ยวกับจำนวนสมาชิก จำนวนโคนม จำนวนนํ้านมดิบ จำนวนกิจกรรมที่บริการสมาชิก

2) โครงสร้างการบริหาร ตั้งแต่เริ่มแรกจนถึงปัจจุบัน และบทบาทของกรรมการสหกรณ์และสมาชิกสหกรณ์ในการดำเนินงาน และปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น ในด้านต่างๆ ได้แก่

- ด้านการส่งเสริมการผลิต
- ด้านการควบคุมคุณภาพ
- ด้านการตลาด
- ด้านการพัฒนาสมาชิก
- ด้านบทบาทต่อชุมชน
- ด้านความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม ในด้านความร่วมมือช่วยเหลือ แลกเปลี่ยนความรู้ ร่วมกันแก้ปัญหา

3) การดำเนินงานของสหกรณ์

- กิจกรรมของสหกรณ์โคนม
- ผลการดำเนินงานในแต่ละกิจกรรม
- บทบาทของกรรมการสหกรณ์และสมาชิกในการตรวจสอบติดตามผลการดำเนินงานของสหกรณ์
- ปัจจัยที่มีผลต่อผลการดำเนินงานของสหกรณ์
- ปัญหาอุปสรรคสำคัญของการดำเนินงานของสหกรณ์

- บทบาทของกรรมการและสมาชิกสหกรณ์ในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น
- 4) ความสัมพันธ์ของสหกรณ์โคนมขอนแก่น กับหน่วยงานอื่นๆในด้านต่างๆ
  - การสนับสนุนช่วยเหลือ เงินทุน ความรู้ทางวิชาการ
  - การส่งเสริมด้านการตลาด
  - การพัฒนาคุณภาพผลผลิตและการควบคุมคุณภาพ
- 5) การมีส่วนร่วมของสมาชิกในสหกรณ์โคนม
  - ในด้านการกำหนดกิจกรรมของสหกรณ์
  - การรับรู้บทบาทหน้าที่ของสมาชิก
  - การติดตามตรวจสอบและประเมินผลการดำเนินงานของสหกรณ์
  - ข้อเสนอแนะของสมาชิก

2.2 แนวทางสัมภาษณ์สำหรับครัวเรือนสมาชิกสหกรณ์ผู้เลี้ยงโคนม มีรายละเอียดของประเด็นคำถามดังต่อไปนี้

- 1) ความเป็นมาในการเลี้ยงโคนม : อาชีพเดิม การเข้าสู่กิจกรรม การจัดการและการเปลี่ยนแปลง (จำนวนแม่โค น้านม ผลตอบแทน การจัดการการเลี้ยงด้านอาหาร การผสมเทียม แรงงาน โคเถินฝูง คุณภาพน้ำนม การขายน้ำนม หนี้สินกับสหกรณ์)
- 2) การรับรู้เกี่ยวกับสหกรณ์
  - 2.1) การรับรู้เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่กรรมการ และสมาชิก ในการดำเนินงาน
    - ด้านการส่งเสริมการผลิต
    - ด้านการควบคุมคุณภาพน้ำนม
    - ด้านการตลาด
    - ด้านการพัฒนาสมาชิก
    - ด้านการควบคุม ติดตามการดำเนินงาน
    - บทบาทต่อชุมชน
    - ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม(ย่อย) ของสมาชิกทั้ง 7-8 กลุ่ม ในด้านความช่วยเหลือ การแลกเปลี่ยนความรู้ การร่วมมือแก้ปัญหา
  - 2.2) รูปแบบการดำเนินงานและ ปัญหาของสหกรณ์โคนม ในแต่ละด้านในข้อ 2.1 ตลอดจนวิธีการแก้ปัญหาเหล่านั้น
  - 2.3) สมาชิกคิดว่าตนเองได้รับผลอย่างไรบ้าง จากการดำเนินงานของสหกรณ์
    - ด้านการให้สินเชื่อ (อาหารเม็ด/เงินทุนซื้อโคนม)
    - ด้านการขายสินค้า
    - ด้านบริการ(ผสมเทียม/อาหารข้น/ความรู้ต่างๆ/การประสานงาน)

๑ ด้านการควบคุมติดตามงาน(ประสิทธิภาพการเลี้ยงและการควบคุมคุณภาพน้ำนม)

3) การดำเนินงานของสหกรณ์

- 3.1) กิจกรรมของสหกรณ์โคนม ที่ให้บริการอยู่/เกี่ยวข้องอยู่
- 3.2) ผลการดำเนินการ พึงพอใจหรือไม่ อย่างไร ควรปรับปรุงส่วนไหน
- 3.3) ความต้องการในการดำเนินงานของสหกรณ์
- 3.4) ปัจจัยที่มีผลต่อผลการดำเนินงานของสหกรณ์เช่น ประธาน สมาชิก เจ้าหน้าที่รัฐ นโยบาย ภาวะตลาด เป็นต้น
- 3.5) ปัญหาอุปสรรคและวิธีการแก้ปัญหา (เน้นบทบาทกรรมการ/สมาชิก)

4) การมีส่วนร่วมสมาชิกในสหกรณ์โคนม

- 4.1) ด้านการกำหนดกิจกรรมสหกรณ์
- 4.2) บทบาทหน้าที่ - การรับรู้ การปฏิบัติ
- 4.3) ควบคุมการดำเนินงานและประเมินผลการดำเนินงานสหกรณ์
- 4.4) การเสนอปัญหาและความต้องการของสมาชิก

2.3 การอภิปรายกลุ่ม เครื่องมือที่ใช้เป็นแนวทางในการอภิปรายกลุ่มมีดังนี้

2.3.1. กลุ่มคณะกรรมการ ประเด็นคำถามซึ่งเป็นแนวทางสำหรับการอภิปรายมีดังนี้

1) ระบบความคิดในเรื่องสหกรณ์

- ๑ ทำไมต้องมีสหกรณ์/สหกรณ์สำคัญอย่างไร
- ๑ เข้าใจว่า สหกรณ์ควรมีการทำงานอย่างไร
- ๑ สหกรณ์ที่แข็งแกร่งควรมีลักษณะอย่างไร

2) ผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้จากสหกรณ์

- ๑ มีอะไรบ้าง ทำไม
- ๑ ผลประโยชน์ที่ได้รับแล้ว
- ๑ ผลประโยชน์ที่คาดหวังจากสหกรณ์

3) บทบาทในสหกรณ์

- ๑ ต้องทำอะไรบ้างในฐานะเป็นกรรมการสหกรณ์ ทำไม
- ๑ มีบทบาทในด้านกำหนดนโยบาย /กำกับดูแล/ควบคุม-สั่งการ/ตอบสนองความต้องการ-ปัญหาของสมาชิกอย่างไร หรือไม่ ทำไม

4) ปัญหา อุปสรรค ในสหกรณ์

- ๑ คิดว่าสหกรณ์มีปัญหา หรือไม่ ถ้ามีอะไรบ้าง ทำไมจึงเกิดปัญหาดังกล่าว(อาจต้อง Probe ในประเด็นที่ Identify ไว้ :- ความไม่ต่อเนื่อง ไม่มีเวลาของกรรมการ)

- บทบาทในการแก้ปัญหาของสหกรณ์ มีมากน้อยเพียงใด มีกระบวนการอย่างไรบ้าง
  - 5) แนวทางในการพัฒนาสหกรณ์ให้ดีขึ้น
    - ที่ผ่านมามีการคิดหาทำอะไรบ้างที่เรียกว่า ได้พัฒนาสหกรณ์
    - ถ้าต้องการให้พัฒนาสหกรณ์ให้ดีขึ้นกว่าเดิม ต้องทำอะไรบ้าง ทำไม
    - พิจารณา(1) การพัฒนาสมาชิก(2)พัฒนากิจกรรรม (3)พัฒนาระบบการบริหารจัดการ
  - 6) แนวโน้มการเลี้ยวเบนของสมาชิกจะเป็นอย่างไร
    - ลักษณะเกษตรกรแบบใดที่จะยังคงเลี้ยวเบนต่อไป
    - ฟาร์มโคนมในอนาคตจะมีลักษณะอย่างไร
    - การขยาย/การหยุด-เลิกเลี้ยว ขึ้นกับเงื่อนไขใดบ้าง
    - แนวโน้มดังกล่าว กระทบต่อสหกรณ์อย่างไรบ้าง ทำไม
- 2.3.2 กลุ่มสมาชิกสหกรณ์ ประเด็นคำถามที่ใช้เป็นแนวทางสำหรับการอภิปรายกลุ่ม มีดังนี้
- 1) ระบบคิดเรื่องสหกรณ์
    - ทำไมต้องมีสหกรณ์
    - เข้าใจว่า สหกรณ์มีควรการทำงานอย่างไร
  - 2) ผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้จากสหกรณ์
    - นิอะไรบ้าง ทำไม
    - ผลประโยชน์ที่ได้รับแล้ว
    - ผลประโยชน์ที่คาดหวังจากสหกรณ์
  - 3) บทบาทในสหกรณ์
    - บทบาทที่ต้องทำต่อสหกรณ์
      - (1) ในการตรวจสอบการทำงานของสหกรณ์
      - (2) ในการเสนอปัญหา ความต้องการ
    - บทบาทที่สะท้อนการมีส่วนร่วมของสมาชิก
  - 4) ถ้าเลี้ยวเบน โดยไม่เป็นสมาชิกสหกรณ์ คิดว่าจะเกิดอะไรขึ้นบ้าง
    - ข้อดีของการเป็นสมาชิกสหกรณ์
    - ข้อเสียของการเป็นสมาชิกสหกรณ์
  - 5) ปัญหาอุปสรรคในสหกรณ์
  - 6) แนวทางในการพัฒนาสหกรณ์
    - ถ้าต้องการให้สหกรณ์พัฒนาดีขึ้นกว่าเดิม จะทำได้อย่างไรบ้าง ทำไม
      - (1) การพัฒนาสมาชิก (2)พัฒนากิจกรรรม (3)พัฒนาระบบการบริหารจัดการ
  - 7) แนวโน้มการเลี้ยวเบนของสมาชิกจะเป็นอย่างไร
    - ลักษณะเกษตรกรแบบใดที่จะยังคงเลี้ยวเบนต่อไป

- ฟาร์มโคนมในอนาคต จะมีลักษณะอย่างไร
- การขยาย/การหยุด-เลิกเลี้ยง ขึ้นกับเงื่อนไขใดบ้าง
- แนวโน้มดังกล่าว กระทบต่อสหกรณ์อย่างไรบ้าง ทำไม

3. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล คณะผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็น 3 ขั้นตอนสำคัญได้แก่

- 1) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่างๆ
- 2) การเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ภาคสนามกับผู้รู้และครัวเรือนเกษตรกรที่เกี่ยวข้อง คณะผู้วิจัยได้ร่วมกันสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายทั้งสองกลุ่มดังกล่าวแล้วข้างต้นด้วยวิธีการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview) (Grandstaff and Grandstaff:1987) ในการสัมภาษณ์ดังกล่าว บางครั้งก็ดำเนินการในสำนักงานเนื่องจากคณะกรรมการสหกรณ์บางท่านมีงานประจำอยู่ในมหาวิทยาลัย การสัมภาษณ์ครัวเรือนเกษตรกรที่เป็นสมาชิกสหกรณ์โคนม ดำเนินการในพื้นที่ ทำให้มีโอกาสสังเกตสภาพของฟาร์ม และสภาพความเป็นอยู่ของครัวเรือนด้วย ตลอดจนสามารถเยี่ยมชมสำนักงานของสหกรณ์โคนมขอนแก่น จำกัด ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ดังกล่าว คณะผู้วิจัยนำมาประมวล วิเคราะห์ เพื่อหาประเด็นที่ต้องการตรวจสอบความชัดเจนเพิ่มเติมในระดับลึก ซึ่งได้พัฒนาประเด็นดังกล่าวเพื่อนำมาใช้ในการอภิปรายกลุ่มต่อไป
- 3) การอภิปรายกลุ่ม หลังจากคณะผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์แล้วได้นำประเด็นที่ต้องการตรวจสอบเพิ่มมากำหนดเป็นประเด็นสำหรับการอภิปรายกลุ่ม โดยมีกลุ่มเป้าหมาย 2 กลุ่ม ได้แก่

- (1) คณะกรรมการสหกรณ์ จำนวน 8 ท่าน
- (2) สมาชิกของสหกรณ์ที่ยังดำเนินกิจกรรมร่วมกับสหกรณ์ จำนวน 10 ท่าน ซึ่งมีทั้งชายและหญิง มีจำนวนโคนมที่เลี้ยงจำนวนแตกต่างกัน

ในการอภิปรายกลุ่มดังกล่าว นอกจากเพื่อการตรวจสอบความชัดเจนของข้อมูลแล้วยังต้องการระดมสมองเพื่อหาข้อเสนอแนะที่เป็นแนวทางในการพัฒนาสหกรณ์โคนมขอนแก่น จำกัด ซึ่งการอภิปรายกลุ่มดังกล่าวมีรูปแบบโดย มีผู้วิจัยที่ได้รับมอบหมายจากทีมซึ่งมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นต่างๆของสหกรณ์ ทำหน้าที่ดำเนินการอภิปรายกลุ่ม นอกจากนี้คณะนักวิจัยได้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นด้วย

4. การวิเคราะห์ข้อมูล เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ได้เน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ ดังนั้นจึงใช้การวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงการวิเคราะห์เนื้อหาเป็นหลัก อนึ่งการวิเคราะห์ข้อมูลได้ดำเนินการไปพร้อมกับกระบวนการของการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วย

การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปประเด็นได้ว่า การพัฒนาโคนมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เกิดขึ้นจากนโยบายตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2534) ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ที่ได้กำหนดเกี่ยวกับการส่งเสริมการเลี้ยงโคนม เพื่อลดการนำเข้าผลิตภัณฑ์นมจากต่างประเทศ และต้องการลดพื้นที่เพาะปลูกที่มีปัญหาและผลผลิตมีราคาตกต่ำ ตลอดจนเพื่อเพิ่มพูนรายได้ให้แก่เกษตรกร

ดังนั้น หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ได้ส่งเสริมให้เกษตรกรเลี้ยงโคนมเพิ่มขึ้น และผลักดันให้มีการรวมตัวจัดตั้งเป็น “สหกรณ์โคนม” เพื่อมุ่งหวังให้เป็นแกนกลางในการดำเนินธุรกิจโคนม สหกรณ์โคนมที่จัดตั้งขึ้นได้รับการช่วยเหลือจากหลายฝ่าย ได้แก่ (สุภคณิช, 2533)

1. ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ให้การสนับสนุนด้านสินเชื่อ
2. กรมปศุสัตว์ ให้การสนับสนุนด้านป้องกันโรคและรักษาโรคของโคนม รวมถึงการผสมเทียม ตลอดจนให้การอบรมร่วมกับองค์การส่งเสริมกิจการโคนมแห่งประเทศไทย
3. กรมส่งเสริมสหกรณ์ ให้การสนับสนุนด้านการดำเนินงานในเชิงธุรกิจของสหกรณ์ เช่น การตั้งศูนย์รวบรวมนํ้านมดิบ ร้านค้าจำหน่ายวัสดุอุปกรณ์ในการเลี้ยงโคนม ตลอดจนจัดหาผู้รับซื้อนํ้านมดิบ
4. มีตลาดรับซื้อนํ้านมดิบแน่นอน

ผลจากนโยบายดังกล่าวข้างต้น ทำให้จำนวนสหกรณ์โคนมทั่วประเทศเพิ่มจำนวนมากขึ้น จาก 35 สหกรณ์ในปี 2533 เป็น 87 สหกรณ์ในปี 2538 (นงลักษณ์, 2540) ในจำนวนของ สหกรณ์โคนมดังกล่าว สามารถจำแนกได้ 3 ประเภทด้วยกัน ได้แก่ 1) สหกรณ์โคนมที่สามารถดำเนินธุรกิจครบวงจรตั้งแต่การผลิต การแปรรูปจนถึงการตลาดเช่น สหกรณ์โคนมหนองโพราชบุรี 2) สหกรณ์โคนมที่สามารถรวบรวมนํ้านมดิบขายได้เอง แต่ไม่สามารถแปรรูปผลผลิต เช่น สหกรณ์โคนมขอนแก่น 3) สหกรณ์โคนมที่ดำเนินธุรกิจเฉพาะการผลิตอย่างเดียว ส่วนการขายนํ้านมดิบยังเป็นลักษณะต่างคนต่างขาย

จากการศึกษาของ นงลักษณ์(2540) พบว่า การดำเนินงานของสหกรณ์โคนมถูกคาดหวังให้เป็นองค์กรหลักในการพัฒนาการเลี้ยงโคนมในกลุ่มของเกษตรกรรายย่อย บทบาทของสหกรณ์ที่ผ่านมาเป็นแหล่งเงินทุนให้กับสมาชิกทั้งในรูปเงินสด และ การจำหน่ายจำหน่ายปัจจัยการผลิตต่างๆแล้วหักเงินจากค่านํ้านมดิบของสมาชิกที่ส่งให้กับสหกรณ์ สหกรณ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนมาก จะดำเนินธุรกิจรวมกันซื้อและรวมกันขาย คือ ซื้ออาหารสัตว์มาขายให้สมาชิก และรวบรวมนํ้านมดิบขายให้กับบริษัทเอกชน นอกจากนี้ยังพบว่าปัญหาในการดำเนินงานของสหกรณ์เป็นปัญหาดังเดิม ได้แก่ ปัญหาด้านการจัดการ ปัญหาเกี่ยวกับสมาชิก ปัญหาการ

ตลาด ซึ่งปัญหาดังกล่าวทำให้ความเข้มแข็งของสหกรณ์ลดลง และเจ้าหน้าที่ฝ่ายส่งเสริมก็ยังไม่สามารถแก้ไขได้

ในปี พ.ศ.2540 ปรีชาติ อนุชิตราตรี ศึกษาวิเคราะห์การดำเนินงานของสหกรณ์โคนมขอนแก่น จำกัด พบว่า สหกรณ์มีจำนวนสมาชิกลดลง โดยปีพ.ศ.2540 มีจำนวนสมาชิกเหลือเพียง 124 รายซึ่งลดลงจากปี พ.ศ.2537 เรื่อยมา และยังพบว่าการดำเนินงานในรอบ 5 ปีที่ผ่านมาตั้งแต่ พ.ศ. 2535-2539 สหกรณ์มีกำไรสุทธิคิดเป็นร้อยละ 1-3 ของรายได้รวม สิ่งที่ทำให้สหกรณ์มีกำไรสุทธิน้อยก็เนื่องมาจาก ในธุรกิจจัดหาสินค้ามาจำหน่าย มีค่าใช้จ่ายผันแปรมาก ส่วนใหญ่เป็นค่าเชื้อเพลิงซึ่งจะสูงขึ้น ซึ่งเกิดจากสมาชิกบางรายไม่สามารถชำระหนี้ได้ตามกำหนด จากปี พ.ศ.2538 เป็นต้นมาค่าใช้จ่ายผันแปรลดลง และ หมดไปในปี พ.ศ.2539 ทั้งนี้เพราะสหกรณ์มีการปรับรูปแบบโดยกำหนดให้เครดิตกับสมาชิกในเรื่องสินเชื่ออาหารสัตว์เพียง 15 วัน

อย่างไรก็ตามการศึกษานี้ก็ชี้ให้เห็นว่า การดำเนินงานในรอบปี สหกรณ์ได้ใช้สินทรัพย์และเงินทุนของสหกรณ์สูง แต่ได้ผลตอบแทนค่อนข้างต่ำ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการจัดการด้านการเงินของสหกรณ์มีประสิทธิภาพค่อนข้างต่ำ

นอกจากนี้ มานิตย์(2540) ศึกษา พบว่า สหกรณ์โคนมเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนความรู้ที่ดีระหว่างสมาชิก แต่การประสานงานของคณะกรรมการยังไม่ดีพอ ซึ่งก็สอดคล้องกับสรุปผลการดำเนินงานของสหกรณ์(2537) กล่าวคือ สหกรณ์ต้องเปลี่ยนตัวเจ้าหน้าที่สหกรณ์ย่อย ระบบการดูแลสินค้าของสหกรณ์ไม่รัดกุม ระบบบัญชียังไม่เป็นปัจจุบัน และการเปลี่ยนตัวคณะกรรมการทำให้การดำเนินงานไม่ต่อเนื่อง

โดยสรุปจะเห็นได้ว่า การดำเนินงานของสหกรณ์โคนม สำหรับเกษตรกรรายย่อย มีความจำเป็น แต่การดำเนินงานที่ผ่านมาสหกรณ์ ก็ยังพบกับปัญหาเกี่ยวกับทักษะการจัดการ อย่างไรก็ตามงานศึกษาที่พบทวนมาไม่พบว่า สหกรณ์มีบทบาทในการพัฒนาสหกรณ์ทั้งในเชิงการพัฒนาสมาชิกและคณะกรรมการสหกรณ์เท่าที่ควร และแม้ว่าการดำเนินงานในรูปของสหกรณ์โคนมจะมีข้อจำกัดอยู่พอสมควรแต่สหกรณ์โคนมได้มีการปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้เรื่อยมาแม้ว่าจะยังมีคำถามเกี่ยวกับการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งก็ตาม

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

สถานการณ์สหกรณ์โคนมขอนแก่น

1. พัฒนาการของสหกรณ์

1.1 การก่อตั้ง เมื่อปี พ.ศ.2522 เกษตรกรจำนวนหนึ่งของหมู่บ้านช้างงาน ต.สำราญ อ.เมือง จ.ขอนแก่น มีการรวมกลุ่มกันเลี้ยงโคนม โดยมีแกนนำสำคัญผู้หนึ่ง (นายบุญธรรม สุวรรณ) ซึ่งเป็นคนมาจากพื้นที่อื่นได้นำการเลี้ยงโคนมเข้ามาเผยแพร่ ประกอบกับในถิ่นนั้นมีโรง

การพัฒนาการเลี้ยงโคนม โดยความร่วมมือของกรมปศุสัตว์ สำนักงานปฎิรูปที่ดินเพื่อการเกษตร (สปรก.) และมหาวิทยาลัยขอนแก่น จึงมีการจัดตั้งกลุ่มผู้เลี้ยงโคนมขึ้นมีสมาชิกเริ่มแรกจำนวน 15 ราย โดยมุ่งหวังให้เกษตรกรเลี้ยงโคนมเป็นอาชีพเสริม กลุ่มผู้เลี้ยงโคนมดังกล่าวได้รับสนับสนุนโคนมในระยะแรกรายละ 2 ตัว(เทวินทร์และคณะ,2535) ในระยะต่อมามหาวิทยาลัยขอนแก่นได้มีโครงการต่อเนื่องในรูปของการวิจัยที่เกี่ยวกับการเลี้ยงโคนมเรื่อยมา ทำให้เกษตรกรกลุ่มที่เลี้ยงโคนมนี้มีโอกาสในการเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีอย่างต่อเนื่อง ทำให้มีจำนวนเกษตรกรที่สนใจเกี่ยวกับเทคนิคการเลี้ยงโคนมเพิ่มจำนวนมากขึ้น

จนกระทั่งในปี พ.ศ.2533 ซึ่งรัฐมนตรีมหาดไทยได้ประกาศนโยบายระดับชาติเกี่ยวกับการส่งเสริมการเลี้ยงโคนม อาจเรียกได้ว่าเป็น “โครงการพัฒนาโคนม” ส่งผลให้หน่วยงานหลายฝ่ายเข้ามามีบทบาทในพื้นที่ในการส่งเสริมการเลี้ยงโคนม โดยธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร(ธกส.) ให้สินเชื่อจำนวนสูงถึง 220,000 บาทโดยให้มาเป็นโคนมจำนวน 5 ตัวต่อครัวเรือนที่ขอรับบริการ ขณะเดียวกันกรมปศุสัตว์ ก็เข้ามาสนับสนุนเชิงเทคนิคเกี่ยวกับการเลี้ยงโคนม และมีกรมส่งเสริมสหกรณ์เข้ามาให้คำแนะนำเกี่ยวกับระบบการจัดการในรูปของสหกรณ์ และมีบริษัทเนสเล่ เข้ามารับซื้อน้ำนมจากกลุ่มเกษตรกรที่เลี้ยงโคนมขณะนั้น ประกอบกับทางกลุ่มผู้เลี้ยงโคนมโดยเฉพาะแกนนำของกลุ่ม ซึ่งมีความสัมพันธ์กับนักการเมืองท้องถิ่นเป็นอย่างดี มีแนวคิดที่จะผลักดันให้มีการรวมตัวกันจัดตั้งเป็นสหกรณ์เพื่อสะดวกต่อการขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ และสะดวกต่อการขายผลผลิตคือน้ำนมดิบ ดังนั้นเมื่อมีหน่วยงานต่างๆภายใต้โครงการพัฒนาโคนมเข้ามาสนับสนุน จึงทำให้มีการจัดตั้งเป็น “สหกรณ์โคนมขอนแก่น จำกัด” โดยได้รับการจดทะเบียนเมื่อวันที่ 9 มกราคม 2532 มีจำนวนสมาชิกที่ลงชื่อขอจดทะเบียนจำนวน 56 คน หลังจากนั้นได้ขยายการรับสมาชิกเพิ่มโดยมีเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมจากหมู่บ้านโนนลาน อ.เมือง จาก ต.โคกสี ต.จำจาน และบางส่วนจากอ.น้ำพองเข้าเป็นสมาชิกของสหกรณ์โคนมขอนแก่น จำกัด จากปีพ.ศ.2532 จำนวนสมาชิกของสหกรณ์โคนมเพิ่มขึ้นเรื่อยมา จนในปี พ.ศ. 2537 สหกรณ์มีสมาชิกจำนวนสูงถึง 406 คน อย่างไรก็ตามหลังจากนั้นจำนวนสมาชิกของสหกรณ์ก็เริ่มลดลง และในปีพ.ศ. 2540 จำนวนสมาชิกลดลงเหลือเพียง 124 คน ในขณะที่ทุนเรือนหุ้น กลับมีแนวโน้มเพิ่มเรื่อยมาจาก 2,300 บาท ในปี พ.ศ.2532 เป็น 750,190 บาท ในปีพ.ศ.2540 (บวรชาติ:2540)

จะเห็นได้ว่า การก่อตั้งเป็นสหกรณ์ของเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมขอนแก่นนั้น มีจุดเด่นคือการก่อตั้งอยู่บนพื้นฐานความต้องการของกลุ่มผู้เลี้ยงโคนม ประกอบกับนโยบายที่เข้ามาเชื่อมโยง จึงผลักดันให้การก่อตั้งเป็นสหกรณ์เกิดขึ้น

1.2 การดำเนินงาน ในปีพ.ศ. 2533 สหกรณ์มีการดำเนินงานอย่างมีแบบแผนชัดเจน ขึ้นเมื่อมีการจัดตั้งเป็น สหกรณ์ ในระยะแรกมีกิจกรรมสำคัญคือ

1. การรับซื้อน้ำมันดิบ จากสมาชิกเพื่อส่งขายให้กับบริษัทเนสเล่
2. การซื้ออาหารสำเร็จ มาจำหน่ายให้กับสมาชิกโดยให้เป็นระบบสินค้าภายใน 15 วัน -

ในปี พ.ศ.2534 กิจกรรมหลักที่สหกรณ์มีบริการสมาชิกยังคงเหมือนเดิมกับปี พ.ศ.2533 แต่สหกรณ์เปลี่ยนมาส่งน้ำมันดิบให้กับบริษัทอุตสาหกรรมนมไทย(มะลิ) ซึ่งเป็นผลจากการตกลงระหว่างบริษัททั้งสอง อนึ่งสหกรณ์ยังคงได้รับความอนุเคราะห์ให้ยืมอุปกรณ์เพื่อใช้รักษาคุณภาพน้ำมัน(cooling system) จากบริษัทอุตสาหกรรมนมไทย ซึ่งเป็นชุดเดิมที่บริษัทเนสเล่ใช้อยู่เดิม

การดำเนินงานของสหกรณ์ระยะแรกนี้ คณะกรรมการสหกรณ์ได้รับความช่วยเหลือแนะนำจากเจ้าหน้าที่ที่เข้ามาสนับสนุน เป็นที่น่าสังเกตว่า คณะกรรมการสหกรณ์ชุดแรกนี้ไม่ได้ผ่านการเลือกตั้งโดยสมาชิก แต่กลุ่มผู้เลี้ยงโคนมที่เป็นแกนนำเลือกกันเอง ประกอบด้วยคณะกรรมการ 12 คนมีนายชาญชัย เป็นประธาน และนายมานิตย์ ประธานสหกรณ์คนปัจจุบัน(2541-42) เป็นกรรมการร่วมอยู่ด้วย 1 ปี ในปีพ.ศ. 2535 สหกรณ์โคนมขอนแก่น ประสบกับปัญหาไม่สามารถปิดบัญชีในรอบปีนั้นได้ นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงคณะกรรมการสหกรณ์ในช่วงกลางปี พ.ศ.2536 ดังนั้นจึงมีการเลือกตั้งคณะกรรมการชุดใหม่ในคราวที่มีการประชุมใหญ่สามัญประจำปี การเลือกตั้งครั้งนี้มีความชัดเจนพอควร เพราะมีการเสนอชื่อ และมีการยกมือสนับสนุน ประธานกรรมการชุดใหม่ได้แก่ นายสินสมุทร ซึ่งเป็นศึกษานิเทศก์แต่เลี้ยงโคนมด้วย อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่ากิจกรรมของสหกรณ์ยังคงเป็นเพียงการรับซื้อน้ำมันดิบและจำหน่ายอาหารสำเร็จเท่านั้น

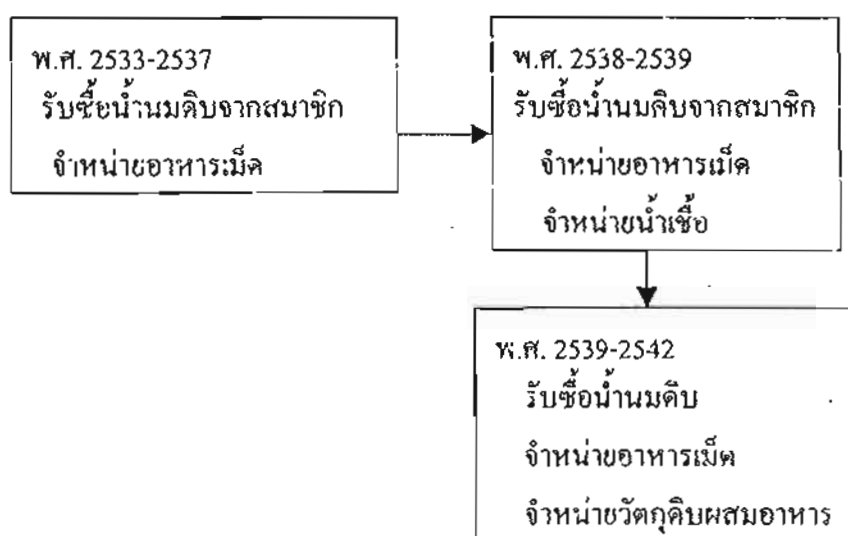
ในปี พ.ศ.2538 ได้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการอีกแทนชุดเก่าที่หมดวาระ คือ 2 ปี นายสมักร ได้รับเลือกเป็นประธานสหกรณ์ ในปีนี้ สหกรณ์ได้เพิ่มกิจกรรมที่ให้บริการสมาชิกเพิ่มขึ้น คือ ให้บริการผสมเทียม โดยได้ตั้งซื้อน้ำเชื้อมาจำหน่ายให้กับสมาชิก ด้วยเชื่อว่าสมาชิกจะสามารถผสมเทียมเองได้ เนื่องจากก่อนนี้สมาชิกได้รับการฝึกอบรมเพิ่มเติมความรู้จากมหาวิทยาลัยขอนแก่น เกี่ยวกับการผสมเทียม อนึ่งการอบรมดังกล่าวเป็นความต้องการของสมาชิก โดยเป็นผู้ลงทุนด้านค่าใช้จ่ายเพื่อซื้ออุปกรณ์และโคนมจำนวนหนึ่งเพื่อใช้ในการฝึกอบรมจริงๆ

จะเห็นได้ว่า สหกรณ์พยายามที่จะปรับตัวตามความต้องการของสมาชิกพอสมควร เพราะกิจกรรมซื้อน้ำเชื้อมาจำหน่ายนี้ เป็นผลจากเดิมสมาชิกใช้บริการผสมเทียมจากเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ แต่มีข้อจำกัดเพราะผสมไม่ติด ซึ่งสมาชิกสหกรณ์ประเมินว่าเป็นเพราะความด้อยคุณภาพของน้ำเชื้อและทักษะฝีมือของเจ้าหน้าที่ ดังนั้นจึงนำมาสู่ความต้องการเพิ่มทักษะด้านการผสมเทียมโดยการฝึกอบรม จะเห็นได้ว่าการฝึกอบรมดังกล่าวเกิดจากความต้องการของสมาชิก เพื่อแก้ปัญหาการได้บริการที่ไม่มีประสิทธิภาพจากภาครัฐ ดังนั้นจึงทำให้สมาชิกมีส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าวค่อนข้างสูง

แต่อย่างไรก็ตามกิจกรรมซื้อน้ำเชื้อมาจำหน่ายก็ไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้เพราะประสบกับภาวะขาดทุน จึงได้เลิกกิจกรรมนี้ไป

ในช่วงปีพ.ศ. 2539-40 มีการเลือกตั้งกรรมการสหกรณ์ชุดใหม่ นายสมานได้รับเลือกเป็นประธานสหกรณ์แทนประธานคนเก่าที่ลาออก คณะกรรมการบางส่วนสะท้อนว่าการที่ประธานกรรมการของสหกรณ์ต้องลาออก เพราะรู้สึกว่าการบริหารงานได้ไม่คล่องตัว เนื่องจากมีเจ้าหน้าที่ของรัฐบางส่วนที่เข้าเกี่ยวข้องกับสหกรณ์ใช้รูปแบบการทำงานกับสหกรณ์เสมือนสหกรณ์เป็นส่วนหนึ่งของหน่วยราชการเหล่านั้น ทำให้มีขั้นตอนมากมาย การทำงานหลายอย่างใช้ขั้นตอนของระบบราชการเช่นการประชุมคณะกรรมการ หากคณะกรรมการเสนอกิจการที่ต้องการจะทำ เจ้าหน้าที่ ก็จะตรวจสอบว่าทำได้หรือไม่ได้ ตามระเบียบของราชการ ทำให้คณะกรรมการบางส่วนรู้สึกว่า “สหกรณ์ถูกครอบงำด้านความคิด” จึงได้ขอลาออกก่อนที่จะหมดวาระ

ในปี พ.ศ.2541 มีการเลือกตั้งคณะกรรมการชุดใหม่ ได้ประธานสหกรณ์คนใหม่ต่อจากคนเดิมที่หมดวาระ ผู้ได้รับเลือกคือนายมานิตย์ ก่อนได้รับการเลือกตั้งเป็นประธานสหกรณ์มานิตย์ก็เป็นผู้ที่มีความผูกพันกับกลุ่มเกษตรกรที่เลี้ยงโคนมมายาวนาน และมีบทบาทในสหกรณ์โคนมขอนแก่นตลอดมา ทั้งทางตรงและทางอ้อม นอกจากบทบาทในการให้คำปรึกษาด้านวิชาการเกี่ยวกับเทคนิคการเลี้ยงโคนมแล้ว ยังเป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับการดำเนินงานของสหกรณ์ด้วย เมื่อเข้ามาเป็นประธานสหกรณ์ ได้ริเริ่มกระตุ้นให้สมาชิกสหกรณ์ผสมอาหารเลี้ยงโคนมเอง ดังนั้นสหกรณ์จึงมีกิจกรรมที่ให้บริการสมาชิกเพิ่มขึ้น จากการรับซื้อน้ำนมดิบ การจำหน่ายอาหารเม็ดและการจำหน่ายวัตถุดิบที่เป็นส่วนผสมอาหารขึ้น ในช่วงนี้สหกรณ์มีแผนที่จะสร้างโกดังเก็บวัตถุดิบ แต่ก็ถูกท้วงติงจากเจ้าหน้าที่รัฐที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ทำให้ยังไม่สามารถดำเนินการ ในเรื่องดังกล่าว โดยสรุป จะเห็นได้ว่าตั้งแต่ก่อตั้งสหกรณ์มีพัฒนาการด้านกิจกรรมที่ให้บริการกับสมาชิกดังนี้

แผนภูมิที่ 2 พัฒนาการด้านกิจกรรมที่สหกรณ์โคนมขอนแก่นให้บริการกับสมาชิก

2. ระบบบริการ นับตั้งแต่ก่อตั้งสหกรณ์โคนมขอนแก่น ระบบการบริการที่สหกรณ์ให้กับสมาชิก นับว่ามีไม่มากนัก ดังจะเห็นได้ว่า สหกรณ์มีกิจกรรมที่ให้บริการสมาชิกเพียง 3-4 อย่างเท่านั้น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 การรับซื้อน้ำนมดิบ ในจำนวนกิจกรรมที่สหกรณ์ดำเนินการหรือมีไว้บริการสมาชิก กิจกรรมหลักคือ การรับซื้อน้ำนมดิบจากสมาชิก ในปัจจุบันพบว่า สมาชิกบางส่วนไม่ส่งน้ำนมดิบขายให้กับสหกรณ์ เนื่องจากเหตุผลหลายประการ เช่น

- สมาชิกกลุ่มดังกล่าวมีหนี้สินกับนายทุนที่ให้เงินกู้ จึงขายให้กับนายทุนดังกล่าว
- สมาชิกบางรายไม่พอใจกับระบบตรวจคุณภาพน้ำนมที่สหกรณ์ดำเนินการอยู่ เพราะสมาชิกบางรายที่คุณภาพน้ำนมไม่ได้มาตรฐานตามที่สหกรณ์กำหนด แต่สามารถนำผลผลิตไปขายให้กับแหล่งรับซื้ออื่น ทำให้มีความข้องใจต่อระบบการตรวจคุณภาพน้ำนม เมื่อนำนมตรวจแล้วไม่ผ่านมาตรฐานที่กำหนดบ่อยครั้งมากขึ้นทำให้เลิกส่งน้ำนมขายให้สหกรณ์ในที่สุด

อนึ่ง ในการรับซื้อน้ำนมดิบมีระบบที่สำคัญ คือ เมื่อสมาชิกส่งน้ำนมดิบให้กับสหกรณ์ และเมื่อน้ำนมดิบผ่านการตรวจมาตรฐานเป็นที่เรียบร้อยแล้ว สมาชิกจะได้รับรายงานเกี่ยวกับปริมาณน้ำนมดิบที่ส่ง รายงานเกี่ยวกับคุณภาพน้ำนมดิบ ซึ่งเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงราคาน้ำนมดิบส่วนที่ได้เพิ่มขึ้นจากราคาประกันขั้นต่ำที่สหกรณ์กำหนด(ค่าที่บอกถึง % ไขมันนม) นอกจากนี้จะมีรายงานเกี่ยวกับการหักหนี้สินที่สมาชิกมีต่อสหกรณ์ และรายงานเกี่ยวกับการหักเงินค่าหุ้นจากราคาน้ำนมดิบที่ส่งได้(หัก 15 %) การส่งน้ำนมดิบในทุกๆ 15 วัน สมาชิกจะได้รับเงินที่โอนผ่านทางธนาคาร ธกส.

2.2 การจำหน่ายอาหารสำเร็จ สหกรณ์ได้รับอาหารสำเร็จมาจำหน่ายให้สมาชิกในรูปแบบสินเชื่อ สมาชิกที่ใช้บริการจะจ่ายค่าอาหารสำเร็จโดยการถูกหักเงินเมื่อนำส่งน้ำนม การนำเสนอเกี่ยวกับอาหารสำเร็จนี้ ส่วนมากเป็นไปโดยมีพนักงานจากบริษัทจำหน่ายอาหารสำเร็จ เป็นผู้เข้ามาแนะนำ สาธิตการใช้ โดยสหกรณ์เป็นแค่เพียงแจ้งข่าวสารให้สมาชิกทราบอย่างไรก็ดี ประสิทธิภาพของการติดต่อกับตัวแทนจำหน่ายอาหารสำเร็จนี้ เคยนำมาซึ่งความไม่ไว้วางใจผู้จัดการสหกรณ์ในอดีต ที่เล่ากันว่าได้รับผลประโยชน์จากบริษัท ขอมให้บริษัทขายอาหารสำเร็จในราคาสูงให้แก่สมาชิก

2.3 การจำหน่ายวัตถุดิบสำหรับอาหารผสม ในช่วงหลังที่สหกรณ์ส่งเสริมการใช้อาหารผสมเลี้ยงโคนม จึงมีการจำหน่ายส่วนผสม แต่อย่างไรก็ตามกิจกรรมนี้ ก็ยังไม่ได้รับความสนใจจากสมาชิกสหกรณ์มากนัก นอกจากนี้การจัดจำหน่ายวัตถุดิบสำหรับอาหารผสม